

ГЕОГРАФИЯ

УДК: 338.4

DOI 10.33514/1694-7851-2023-1-7-13

Кермалиев Р.С.

геогр. илим. канд., доц.

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

e-mail: rahat3870@mail.ru

Эрикбек кызы А.

магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

e-mail: aideptur@gmail.com

Модонова Р.Дж.

магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

e-mail: rim-modonnova@mail.ru

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ТУРИСТТИК-РЕКРЕАЦИЯЛЫК ТАРМАГЫНЫН ЖАЛПЫ АБАЛЫ

Аннотация. Макалада авторлор Кыргызстандын туристтик-рекреациялык тармагынын жалпы абалы көрсөтүүгө аракет кылышкан жана республиканын экономикасын өнүктүрүүдөгү ролу каралды. Кыргыз Республикасында рекреациялык-туристтик сектордун өнүгүшүнө жана калыптанышына кыскача мүнөздөмө берилди. Бүгүнкү күндө туристтик индустриядагы маркетингди, туристтик бизнести өнүктүрүү каралып, аларды чечүүнүн мүмкүн болгон жолдору белгиленген.

Негизги сөздөр: туризм, рекреация, маркетинг, менеджмент, бизнес, тейлөө, туризм, базар, кызмат көрсөтүүлөр, жарманке, туристтик продукт, атаандаштык.

Кермалиев Р.С.

канд. геогр. наук, доц.

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева, г. Бишкек,

e-mail: rahat3870@mail.ru

Эрикбек кызы А.

магистрант

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

e-mail: aideptur@gmail.com

Модонова Р.Дж.

магистрант

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева, г. Бишкек,

e-mail: rim-modonnova@mail.ru

ОБЩЕЕ СОСТОЯНИЕ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОЙ ОТРАСЛИ КЫРГЫЗСТАНА

Аннотация. В статье рассмотрены общее состояние туристско-рекреационной отрасли и раскрыта её роль в развитии экономики республики. Дана краткая характеристика развития и становления рекреационно-туристского сектора в Кыргызской Республике. Рассматриваются развитие маркетинга в туристической индустрии и туристического бизнеса на сегодняшний день, намечены возможные пути их решения.

Ключевые слова: туризм, рекреация, маркетинг, менеджмент, бизнес, сервис, туризм, рынок, услуги, ярмарка, турпродукт, конкуренция.

Kermaliev R.S.

Candidate of Geographical Sciences, Docent
Kyrgyz State University named after I. Arabaev
e-mail: rahat3870@mail.ru

Erikbek kyzy A.

Master's Student
Kyrgyz State University named after I. Arabaev
e-mail: aideptur@gmail.com

Modonova Rimma Dzumabekovna

Master's Student
Kyrgyz State University named after I. Arabaev
e-mail: rim-modonnova@mail.ru

GENERAL CONDITION OF THE TOURIST AND RECREATIONAL INDUSTRIES OF KYRGYZSTAN

Annotation: In the article, the authors tried to show the general state of the tourism and recreational industry of Kyrgyzstan and tried to reveal its role in the development of the economy of the republic. A brief description of the development and formation of the recreational and tourist sector in the Kyrgyz Republic is given. The development of marketing in the tourism industry, the development of tourism business today are considered, possible ways of their solution are outlined.

Keywords: tourism, recreation, marketing, management, business, service, tourism, market, services, fair, tourist product, competition.

Изилдене турган туристтик-рекреациялык предметтин мааниси - колдонмо илимий теориянын актуалдуу милдети болуп саналат. Ушуга байланыштуу бул илимий макаланын авторлору үчүн Кыргызстандын туристтик-рекреациялык тармагынын жалпы абалын аныктоодо актуалдуу тема деп эсептейт. Кыргызстандын улуттук экономикасынын алкагында бул индустрияны өнүктүрүү чоң мүмкүнчүлүктөргө ээ болуу менен олуттуу туристтик жана рекреациялык потенциалга ээ.

Коюлган илимий маселелер жана аларды чечүүнүн зарылдыгы теория жана практика изилдөөсүндө Кыргызстандагы туристтик-рекреациялык тармагынын жалпы абалына жараша рационалдуу пайдаланууну көздөйт.

Республикабызда туристтик-рекреациялык тармагынын жалпы абалын иликтөө менен ички социумду уюштуруу боюнча чараларды көрүү үчүн өзүнүн өнүгүү деңгээлин дайыма талдоого муктаж. Азыркы учурда калыптандыруучу багыттар изделүүдө, алардын бири туристтик

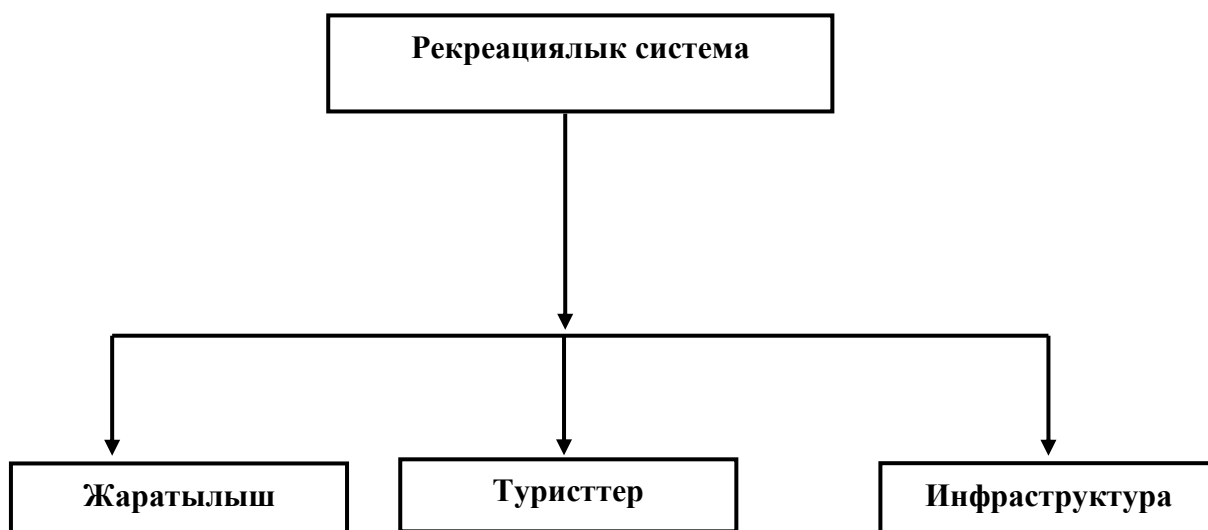
индустрияны өнүктүрүү болуп саналат. Бул өнүгүүнүн саясаты тейлөө тармактарын интенсификациялоо жана жаратылышты пайдалануудагы адаптациялоо маселелерине байланыштуу. Бул иште рекреациялык максаттарда аймактын табигый потенциалынын формалары каралды.

Азыркы учурда Кыргызстандагы туристтик-рекреациялык тармагынын жалпы абалы негизинен өнүгүү жолуна түштү. Жылдан-жылга туристтердин Кыргызстанда болгон саны көбөйүүдө. Албетте, Кыргызстандык туристтик-рекреациялык тармагы социалдык жана экономикалык көрүнүш катарында локалдык мүнөзгө ээ. Бул рельеф, климат, суулар, флора, фауна, ландшафттар менен бирге коом, маданият жана экономика менен тыгыз байланышкан.

Кыргызстандын туристтик-рекреациялык тармагы башка өлкөлөрдөн келген меймандарга өзүнүн жаратылышын жана маданиятын тааныштырат, ошону менен бирге жаны жумуш орундары менен камсыз кылып мамлекеттик казынага салым кошот. Жалпысынан Кыргызстандагы туризм өздүк мүнөзгө ээ, ал таанып-билүү, тоо, экология, илимий, тоо-лыжа кластери, пляж, санатордук-курортук, экскурсиялык, аң-улоо, маданият, джайлоо, джип-тур, альпинизм, конференц-тур ж б.у.с. Мындай багыттар эс-алуучулардын табият таануу жана изденүүчүлүгүн канааттандырат, аларды руханий жактан байытат, физикалык жактан ден соолугун чыңдайт, инсандын өнүгүүсүнө өбөлгө түзөт [1].

Рекреациялык илиминин милдеттери эс-алуучулардын рекреациялык иш-аракеттерин изилдөөгө байланыштуу. Алардын аймактын касиеттерине карата тандалмачылыгы жана белгилүү бир убакыт түрүнө ылайыктуулугу рекреациялык иш-аракеттерди башка иш-аракеттерден айырмалап турат. Кыргызстанда эс алуу иш-аракеттеринин негизги функционалдык түрлөрү ден-соолукту чыңдоо, дарылоо жана спорт [2].

Доцент Р. Кермалиевдин изилдөөлөрүнө ылайык [3] Кыргызстандын туристтик-рекреациялык тармагынын жалпы абалы экономикалык чөйрөнүн маанилүү комплекси катары изилденет. Демек, региондун экономикасынын ири сектору катары туризмдин аспектилерине мамлекеттик денгээлде көңүл буруу зарыл. Республикабыздагы рекреациялык системаны өнүктүрүүнүн үч компоненттүү тармагы катары элестетүүгө болот (1-сүрөт).

1-сүрөт. Жергиликтүү рекреациялык система

Республикабыздын туризм тармагы пандемиядан кийин калыбына келди 2022-жылы Кыргызстанга келген чет өлкөлүк туристтердин саны анын бойго жеткен калкынын санына теңелди. 2022-жылдын тогуз айында республикага чет өлкөдөн дээрлик беш миллион эс алуучу келди. Алардын негизги агымын постсоветтик үч өлкө - Өзбекстан, Казакстан жана Россиядан келгендер түзгөн.

Департаменттин маалыматы боюнча, эс алуучулар көп келген өлкөлөрдүн арасында биринчи орун Өзбекстанга таандык, экинчи орунда Казакстан турат. Лидерлик үчтүктү Россия жабат. Бул жылы Кыргызстанга Россиядан жарым миллиондон бир аз азыраак эс алуучу келди.

Бишкекте атайын туристтик борбор ачылды, анда чет өлкөлүк жарандар юристтин кеңешин алып, каттоодон өтүп, банк карталарын тариздеп, өлкө боюнча кызыктуу турларды тандай алышат. Эң популярдуу багыттардын бири мурдагыдай эле Ысык-Көл болуп кала берет. Айрыкча, бул аймакта кызмат кылуу лагерлердин талаптарын канааттандыруу үчүн жакшырып жатат. Эгерде бир нече жыл мурун "тоо берметинин" жээги аларга бай эмес тандоону сунуш кылса: пляжда эс алуу жана санаторийде дарылоо, акыркы убакта активдүү туризм өнүгө баштады.

Саякатчыларды тоо тректери, Тянь-Шань боюнча мотоцикл же велосипед турлары жана тигил же бул маршруттарды жөө же ат менен басып өтүү мүмкүнчүлүгү кызыктырат. Өлкөдө тоо лыжа базалары өнүгүүдө, ал эми жакынкы жылдары эл аралык спорт комплекси да пайда болушу мүмкүн. Анын курулушун 2023-жылдын жазында баштоо долбоорлонуда. Комплексти түзүү жөнүндө чечим Өкмөттүн деңгээлинде кабыл алынды. Министрлер кабинети Ысык-Көлдүн кооз түштүк жээгиндеги Жети-Өгүз районунун Тосор айылындагы 72,2 гектарды Кыргыз Республикасынын туризмди өнүктүрүүнү колдоо фондуна өткөрүп берет.

Иштер фонддун уставдык капиталынын жана ал тарткан инвестициялардын эсебинен жүргүзүлөт. Долбоордун болжолдуу баасы 20 миллион долларды түзөт. Комплекс көп функциялуу жана жыл бою бүтүндөй спорттук командаларды - машыгуу жана реабилитациялоо үчүн кабыл алууга жөндөмдүү болушу үчүн пландаштырылууда. Туризм департаменти, өз кезегинде, кардар катары кызмат кылган дагы бир маанилүү долбоор жөнүндө отчет берет.

Албетте, жеке сектор өз алдынча сапатсыз турак-жай менен камсыз кылуудан, экскурсиядан жана башка кызматтардан киреше алат. Бирок туризм индустриясынын ички инфраструктурасы көп нерсени каалап жатат. Эң көйгөйлүү болуп жолдор, мейманканалар, материалдык-техникалык база, тейлөө сапаты саналат (Табл. 1).

Таблица 1

**2022-ж. январь-сентябрында Кыргыз Республикасындагы туризмдин
өнүгүшүнүн негизги индикаторлору [4]**

	2021	2022 ¹
Туризм чөйрөсү менен байланышкан катталган чарба жүргүзүүчү субъекттердин саны миң бирдик	117,8	120,5
анын ичинен, рекреация жана эс алуу жаатындагы кызматтарды көрсөткөн	14,4	15,2
Туристтик ишмердик чөйрөсүндөгү кошумча дүң нарк: млн.сом	16 773,6	20 094,2

	2021	2022 ¹
ИДПга пайыз менен	3,3	3,4
Туристтик бизнести өнүктүрүүнү көмөк көрсөткөн өнөр жай продукциясын өндүрүү, млн. сом	805,1	853,5
Туризм чөйрөсүндөгү негизги капиталга инвестициялар, млн. сом	9 790,8	7 805,5
Транспорттун бардык түрлөрү менен туристтерди ташуудан түшкөн киреше, млн.сом	4 625,3	6 548,2
Туризм чөйрөсүндөгү чекене товар жүгүртүүнүн көлөмү, млн.сом	16 021,4	21 445,4
Ресторандар, барлар, ашканалардын ж.б тамак-аш менен камсыздоо боюнча ишканалардын жүгүртүүсү, млн. сом	4 625,3	6 548,2
туристтик агенттиктердин ишмердүүлүгүнүн кызмат көрсөтүүлөрү	760,4	1016,3
санаториялык-курорттук ишмердиктин кызмат көрсөтүүлөрү	263,5	487,2
мейманканалардын кызмат көрсөтүүлөрү жана туристтик жашоо үчүн кызмат көрсөтүүлөр	1 110,4	2 106,4
Туристтик кызмат көрсөтүүнүн экспорту (чет өлкөлүк жарандардан түшкөн киреше), АКШнын млн. доллары	113,6	363,6
Туристтик кызмат көрсөтүүнүн импорту (чет өлкөдөгү Кыргызстандын жарандарынын чыгымдары), АКШнын млн. доллары	54,8	106,4

¹ Алдын-ала баалоо боюнча.

² 2021-ж. 1-октябрына карата.

***Алынган булак:** Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин жыйнагы (stat.kg).

Дүйнөдө Көз карандысыз мамлекеттердин шериктештиги жана Евразиялык экономикалык биримдиктин өлкөлөрүнүн жаштары Ысык-Көлдө өз долбоорлорун сунушташты – “мындай борборлордун бири Балыкчы шаарында, экинчиси Түп жана Каркыра жолдорунун кесилишинде, үчүнчүсү Теплоключенка айылынын жанында, төртүнчүсү Тосордо, бешинчи борбору Бөкөнбаев айылында ачылат.

Жеке бизнести өнүктүрүү жакшы натыйжаларды берип жатат, муну республикада курорттук аймак өнүгүп, бул аймактагы калктын жашоо деңгээли салыштырмалуу жакшырып баратканынан көрүүгө болот. Кыргызстанда туризм тармагында иштеген жумушчулардын орточо жылдык саны 10000ден ашуун адамды түзөт, анын ичинде мейманкана

индустриясында, атайын жайгаштыруу мекемелеринде жана түздөн-түз туризм индустриясында иштегендер [4].

Ошол эле учурда кыргыз тарап жакын мамлекеттерден гана эмес, алыскы чет өлкөлөрдөн да туристтерди тартууга кызыкдар. Кыргызстан Жакынкы Чыгыштан келген курортчуларга өзгөчө коюмду коюуга аракет кылууда.

Туризмди өнүктүрүү калктын, өзгөчө курорттук-рекреациялык туризмдин, бүткүл Жибек Жолунун боюндагы экологиялык туризмдин аймактарында жашаган калктын активдүү катышуусуз мүмкүн эмес. Жергиликтүү калкты туризмди өнүктүрүү процессине тартуу кол өнөрчүлүктү, маданиятты, элдик оозеки чыгармачылыкты сактоого жана өркүндөтүүгө кызмат кылат. Жергиликтүү калк да бирдей негизде пайда алып, катышууга тийиш. Туризм тармагында жумуш менен камсыздоонун өсүшү менен калктын кирешеси өсүп, элдин жыргалчылыгынын деңгээли жогорулап жатат [5].

Эс алуучуларга кызмат көрсөткөн мейманканалар жана ресторандар казынага салык түрүндө 640 миллион сомдон ашык акча которушту. Жылдын жыйынтыгы боюнча, албетте, бул сумма бир кыйла жогору болот. Сентябрь айында эле Кыргызстанда мейманканалар көрсөткөн кызматтардын көлөмү эки эседен ашык өстү (Табл 2). Бул албетте, азыркы убакытта Кыргызстанда туризм жана рекреация тармагынын жалпы абалы өсүү жолуна түшкөндүгүнүн белгиси деп эсептесек болот.

Таблица 2

2017-2021-ж. Кыргыз Республикасындагы туристтик-рекреациялык жайлардын көрсөткүчтөрү [4]

Көрсөткүчтөрдүн аталыштар (койка-орун)	2017	2018	2019	2020	2021
Бардыгы	27 776	27 584	28 081	15 610	26 560
Туристтик мейманканалар, базалар	579	624	433	350	609
Санаторийлер	4 168	3 933	3 760	3 100	3 388
Балдар санаторийлери	345	366	395	395	609
Санаторий-профилакторийлер	433	445	566	546	577
Эс алуу үйлөрү	848	1 928	2 056	628	1 954
Эс алуу пансионаттары	14 250	13 434	12 941	10 088	14 530
Дарылоосу менен пансионаттар	1 010	808	738	180	60
Базалар жана башка эс алуу меке- мелери	567	565	740	293	843
Спорттук-ден соолукту чыңдоочу лагерлер	1 920	1 560	1 840	30	376
Балдардын ден соолугун чыңдоочу комплексер	3 656	3 921	4 612	-	3 614

***Алынган булак:** Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин жыйнагы (stat.kg).

Улуттук статистика комитетинин маалыматы боюнча, алардын кирешеси 478 миллион сомду түздү, бул 2,6-жылдын ушул айына караганда 2021 эсе көп. Ал эми январдан сентябрга

чейин республиканын мейманканалары 2,106 миллиард сом тапкан. 2021-жылы бул көрсөткүч 1,110 миллиард болгон.

Кыргызстанда туристтик-рекреациялык тармагынын абалы жана анын өнүктүрүүнүн негизги максаты бул эс-алуучулар ар түрдүү сервистик кызмат көрсөтүүлөргө болгон керектөөлөрүн канааттандырган, ошол эле учурда республикабызда бардык жагынан өсүп келе жаткан киреше алып келген жогорку рентабелдүү, атаандаштыкка жөндөмдүү, экологиялык жана социалдык багыттагы туристтик индустрияны калыптандыруу болуп саналат.

Бирок пансионаттардын, санаторийлердин колдонуудагы материалдык-техникалык базасынын 75%дан ашыгы реконструкциялоого жана модернизациялоого муктаж. Материалдык жана моралдык эскирүү, техникалык тейлөөнүн төмөндүгү жана ыңгайлуулуктун жоктугу эс алууну жагымдуу кылбайт. Туристтерге ар түрдүү туристтик кызматтарды көрсөтүү үчүн республикалык жана эл аралык мүнөздөгү семинарлардын ар кандай системалары аркылуу кадрларды даярдоонун жана кайра даярдоонун жана алардын квалификациясын жогорулатуунун заманбап системасын түзүү талап кылынат.

Ошол эле учурда туризмди натыйжалуу өнүктүрүү үчүн республикада чакан жана орто сыйымдуулуктагы мейманканалар сыяктуу маанилүү туристтик объекттерди реконструкциялоо жана куруу, транспорттук коммуникацияларды, байланыш системаларын өнүктүрүү, авто-токтотмолорду, коомдук тамактануу пункттарын, туристтик маалымат борборлорун куруу, гид-экскурсоводдордун, жарнамалык продукциялардын кызматтарын күчөтүү зарыл.

Кыргызстандагы туризм жана рекреация тармагынын жалпы абалын натыйжалуу өнүктүрүүдө ички туризмди, чет өлкөлүк туристтердин агымын жана өлкөнүн экономикасына валюталык түшүүлөрдүн агымын көбөйтүү зарыл. Мындай нерсе мамлекеттик бюджетке салыктын түшүүлөрүн жана өсүшүн камсыздоого мүмкүндүк берет, экинчи жагынан — экономиканын чектеш тармактарын өнүктүрүүгө дем берет.

Колдонулган адабияттар:

1. Чонтоев Д.Т. Кермалиев Р.С. Бегимбаев Н.Д. Справочные материалы по туризму Кыргызстана. Учебное пособие. – Бишкек, 2020. – 188 с.
2. «Кыргызстан». Улуттук энциклопедия: 7-том / Башкы ред. Ү. А. Асанов. «Кыргыз энциклопедиясы» башкы редакциясы. – Б.: 2015. – 832 б.
3. Кермалиев Р.С. Рекреационные параметры и рациональное природопользование в Иссык-Кульской области. Монография. – Каракол, 2010. – 135 с.
4. Кыргыз Республикасынын улуттук статистика комитетинин жыйнагы. – Б., 2021.
5. Дудашвили С.Д. Туристские ресурсы Кыргызстана. – Б., 2004. – 279 с.

Рецензент: пед. илим. канд., проф. м.а. Темирбек уулу Иличбек